

12. Белькова О.В. Поняття як свідок / О.В. Белькова // Вісник Національного університету внутрішніх справ (спецвипуск). – 2001. – С. 91–95.

13. Булейко О.Л. Участь понятих у кримінальному процесі : [монографія] / О.Л. Булейко. – К. : КНТ, 2010. – 168 с.

14. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

ВАПНЯРЧУК В. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.14

ФОРМИ ВИЯВУ ДОКАЗУВАННЯ СУБ'ЄКТА В ОБ'ЄКТИВНОМУ НАВКОЛИШНЬОМУ СВІТІ

У статті з позиції авторського розуміння сутності кримінального процесуального доказування, зокрема необхідності комплексного дослідження його суб'єктивної та об'єктивної сторони, пропонується виділення можливих форм вияву в навколишньому світі внутрішніх процесів, що мають місце у свідомості суб'єктів доказування. Цими формами вияву доказування суб'єкта в об'єктивному навколишньому світі в кримінальному провадженні, на думку автора, є такі: 1) формування власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів; 2) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів; 3) декларування власної правової позиції суб'єктом доказування (полягає у висуненні певного тезису доказування і його обґрунтуванні). Дається загальна характеристика змісту кожної з указаних форм і висловлюються думки щодо їх належного теоретичного розуміння й законодавчого вдосконалення правового регулювання.

Ключові слова: етапи доказування, суб'єкт доказування, форми вияву доказування, формування правової позиції, дослідження правової позиції, декларування правової позиції.

В статті з позиції авторського розуміння сутності кримінального процесуального доказування, в частині необхідності комплексного дослідження його суб'єктивної та об'єктивної сторони, пропонується виділення можливих форм проявлення в навколишньому світі внутрішніх процесів, що мають місце у свідомості суб'єктів доказування. Цими формами вияву доказування суб'єкта в об'єктивному навколишньому світі в кримінальному провадженні, на думку автора, є такі: 1) формування власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів; 2) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів; 3) декларування власної правової позиції суб'єктом доказування (полягає у висуненні певного тезису доказування і його обґрунтуванні). Дається загальна характеристика змісту кожної з указаних форм і висловлюються думки щодо їх належного теоретичного розуміння й законодавчого вдосконалення правового регулювання.

(правової позиції, мотива і цілі) і об'єктивної сторони (проявлення указаних признаков суб'єктивної сторони в оточуючому світі) доказування інших суб'єктів; 3) декларирование собственої правової позиції суб'єктом доказування (заключається в видвиженні определенного тезиса доказування и его обосновании). Дается общая характеристика содержания каждой из указанных форм и высказываются мнения относительно их должного теоретического понимания и законодательного совершенствования правового регулирования.

Ключевые слова: *этапы доказування, суб'єкт доказування, форми проявлення доказування, формування правової позиції, дослідження правової позиції, декларирование правової позиції.*

Article copyright from a position of understanding the essence of Criminal Procedure of proof, namely the need for a comprehensive study of its subjective and objective side, it is proposed allocation of possible forms of the world around internal processes taking place in the minds of the subjects of proof. These manifestations of evidence subject in the objective world around them in criminal proceedings, according to the author, are: 1) forming its own legal position of the subject of proof and legal position of other entities; 2) study the legal position of the subject's own evidence and subjective (the legal opinion, the motive and purpose) and the objective side (the manifestation of these signs subjective aspect of the world around us) Evidence of other subjects; 3) declaring its own legal position subject to proof (which is nominating certain theses of proof and its justification). We give a general description of the contents of each of these forms and expressed their views on the proper theoretical understanding and improving the legal regulation.

Key words: *stages of proof, subject of proof forms of proof, formation of legal opinion research legal opinion declaring legal position.*

Вступ. Розвиток науки вітчизняного кримінального процесу спонукає до необхідності дослідження та перегляду традиційних наукових поглядів щодо окремих особливостей кримінального процесуального доказування. Особливої актуальності питання здійснення доказової діяльності набуло після прийняття КПК України 2012 р. (далі – КПК України), у якому запропоновано дещо інші новітні підходи до розуміння сутності й порядку його здійснення. Однією з новел учення про докази є необхідність дослідження доказової діяльності як з позиції суб'єктивних внутрішніх процесів, що відбуваються у свідомості суб'єкта доказування, так і з погляду форм вияву цих процесів у навколишньому об'єктивному світі. Саме розкриттю сутності, змісту та значення останніх присвячена стаття.

Постановка завдання. Метою роботи є аналіз форм вияву кримінального процесуального доказування в об'єктивному навколишньому світі.

Результати дослідження. У змісті (структурі) доказування традиційно виділяють такі його етапи (у юридичній літературі їх називають по-різному: стадії, фази, елементи), як збирання, перевірка та оцінювання доказів. Окремі автори, крім названих (практично загальноновизнаних), виділяють як самостійні ще й інші. Так, початковим етапом доказування пропонується вважати побудову (висунення) і динамічний розвиток версій [1, с. 220; 2, с. 133]. Самостійним етапом інколи називають також пошук доказів [1, с. 43], їх виявлення [1, с. 302], процесуальне оформлення або закріплення [5, с. 29]. Крім того, є точка зору, згідно з якою окремим етапом процесу доказування є обґрунтування висновків у справі [2, с. 135, 136; 6, с. 13].

Не вдаючись до аналізу висловлених точок зору, варто зауважити, що майже всіма дослідниками процедури кримінального процесуального доказування (по суті, об'єктивної сторони доказування) відзначається, що назва закріплених у законі й тих етапів, які пропонується виділяти окремими науковцями, є досить умовною. Ця умовність полягає в тому, що

в чистому вигляді зміни одного етапу іншим немає в жодному кримінальному провадженні. Ці етапи можуть виявлятися на різних стадіях кримінального процесу в діяльності чи бездіяльності різних суб'єктів доказування й не обов'язково у викладеному вище порядку.

Зважаючи на це, доцільність виділення та аналізу етапів кримінального процесуального доказування, на нашу думку, узагалі є досить сумнівною як для наукового осмислення, так і практичного застосування. Це пояснюється не тільки висловленими вище думками щодо неможливості чергування вказаних елементів як етапів доказування (тобто, по суті, відкидання взагалі можливості їх розуміння як етапів), а й тим, що за такого підходу втрачається комплексний усебічний підхід до дослідження природи доказування, оскільки має місце характеристика об'єктивної сторони доказування у відриві від сторони суб'єктивної.

Тому під час характеристики кримінального процесуального доказування вважаємо за можливе виділяти його суб'єктивну й об'єктивну сторону та здійснювати їх комплексне наукове дослідження. Зокрема, одним із аспектів співвідношення цих сторін, вважаємо, є виділення можливих форм вияву в навколишньому світі внутрішніх процесів, що мають місце у свідомості суб'єктів доказування. Варто відзначити, що такі зовнішні форми вияву доказування в об'єктивному світі із внутрішньою (суб'єктивною) стороною доказування мають двосторонній зв'язок. Об'єктивна сторона не тільки зумовлюється внутрішньою, а також спрямована на її реалізацію.

На підставі аналізу сутності кримінального процесуального доказування та особливостей взаємозв'язку між його сторонами вважаємо, що формами вияву доказування суб'єкта в об'єктивному навколишньому світі в кримінальному провадженні є такі: 1) формування власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів; 2) дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів; 3) декларування власної правової позиції суб'єктом доказування (яке полягає у висуненні певного тезису доказування і його обґрунтуванні).

Формування власної правової позиції суб'єкта доказування та правової позиції інших суб'єктів. Сутність цієї форми вияву кримінального процесуального доказування в об'єктивному світі полягає переважно у формуванні такого базисного елемента правової позиції суб'єкта, як доказової основи. У законодавстві та юридичній літературі ця форма вияву доказування зводиться до розуміння її як збирання доказів і її аналізу як одного з етапів доказування (ст. 93 КПК України). Тому під час її подальшого аналізу ми будемо використовувати напрацювання науковців щодо розуміння природи збирання доказів та особливостей його нормативного регулювання.

Ще одне зауваження, яке варто висловити на початку розгляду цієї форми, полягає в тому, що, як зазначено в її назві, мова йде про формування лише правової позиції (і як ми зазначили вище, переважно лише такого її елемента, як доказова основа). Інші ж ознаки суб'єктивної сторони (зокрема мотив (інтерес) і мета), які теж у процесі здійснення доказування об'єктивуються, не охоплюються цією формою вияву. Це пояснюється тим, що вказані ознаки суб'єктивної сторони, як правило, визначаються (формується) ще до початку здійснення кримінального процесуального доказування й в основному виявляються в інших формах вияву суб'єктивної сторони. Хоча потрібно пам'ятати висловлене вище авторське розуміння поняття «правова позиція», згідно з яким вона є «усвідомленою переконаністю...», що обумовлена певним мотивом і поставленою перед собою метою...». А це означає, що вияв вказаних ознак (хоча й непрямої) має місце й у цій формі.

Крім того, звертаємо увагу, що мова йде не тільки про формування власної правової позиції, а й правових позицій інших суб'єктів. Уважаємо, що такий підхід є правильним, оскільки формування доказової основи (наприклад, стороною обвинувачення) сприяє появі усвідомленої переконаності в істинності свого розуміння доведеності обставин конкретного кримінального провадження не лише у суб'єктів сторони обвинувачення, а й у суб'єктів сторони захисту й суду.

Очевидно, що формування доказової основи являє собою досить складний процес, у якому можна визначити його кілька етапів (елементів). Такі етапи, зокрема, виділялися дослідниками поняття «збирання доказів» у кримінальному процесі. Так, А.Р. Ратінов поняття «збирання доказів» розглядав як виявлення та одержання (вилучення) інформації, що в них міститься [5, с. 300]. С.А. Шейфер виділяв у цьому понятті відшукування, сприйняття й закріплення доказової інформації [7, с. 23]. На нашу думку, саме останній підхід є таким, що заслуговує на увагу й може бути використаний під час дослідження сутності формування доказової основи правової позиції суб'єкта доказування.

1. Відшукування (виявлення) доказової інформації як компонент формування доказової основи може бути як присутній (наприклад, у ході огляду місця події, обшуку), так і взагалі відсутній (наприклад, при поданні доказів); здійснюватися як процесуальними (наприклад, указані вище), так і непроцесуальними способами (наприклад, у результаті проведення оперативно-розшукових та інших розшукових заходів).

Однак тут варто зауважити, що в останніх випадках відшукування не є частиною процесу доказування, а передує йому, маючи орієнтовне значення. Оскільки непроцесуальне виявлення інформації не забезпечено достатніми гарантіями її достовірності, воно не має безпосереднього доказового значення. Так, наприклад, не може слугувати доказом і замінити собою протокол огляду рапорт співробітника органів внутрішніх справ (чи іншого правоохоронного відомства), який виявив сліди кримінального правопорушення під час оперативно-розшукового обстеження приміщення; не є доказом довідка, складена слідчим, про результати бесіди з очевидцями правопорушення, доказове значення матиме тільки протокол допиту цих осіб як свідків тощо.

2. Сприйняття (отримання) – це перехід доказової інформації від її джерела до суб'єкта доказування. Такий перехід можливий у результаті вилучення інформації за ініціативи суб'єкта, який здійснює кримінальне провадження (наприклад, вилучення виявлених предметів під час огляду, обшуку), так і в результаті її отримання з ініціативи суб'єктів, які не здійснюють кримінальне провадження (з використанням такого передбаченого законом способу збирання доказів, як їх отримання (ст. 93 КПК України)). Отже, вилучення, яке завжди передбачає можливість примусового здійснення, не є обов'язковим атрибутом сприйняття (отримання) доказової інформації. Окремі доказові відомості за своєю природою не можуть вилучатися, а можуть переходити до суб'єкта доказування лише по волі джерела доказової інформації (наприклад, давання показань свідком, потерпілим тощо). З цієї причини недопустимо, наприклад, одержання показань під впливом гіпнозу (хоча як орієнтовна інформація, тобто використання гіпнозу як способу відшукування, такі відомості можуть бути використані).

На відміну від відшукування, сприйняття (отримання) може бути тільки процесуальним шляхом, у протилежному випадку таке доказування визнається недопустимим. Хоча, варто відзначити, що в багатьох випадках сприйняття (отримання) доказової інформації певними способами передує його відшукування в межах цього самого способу. Тобто, мова йде про випадки, коли в межах, наприклад, однієї слідчої (розшукової) дії (наприклад, обшуку, огляду, допиту, слідчого експерименту тощо) доказова інформація спочатку відшуковується перед її сприйняттям (отриманням). Отже, певні способи сприйняття (отримання) доказової інформації є також і способами її відшукування. Хоча, як ми вище зауважили, таке відшукування можливе й у результаті непроцесуальної діяльності або взагалі може бути відсутнім.

Під час відшукування та сприйняття доказової інформації суб'єктивні характеристики суб'єкта доказування відіграють вирішальну роль. Мова йде як про притаманні кожному суб'єктові особливості їх органів почуття, так і про особливості дослідження ними під різними кутами зору обставин кримінального провадження з урахуванням виконуваної ними процесуальної функції. Суб'єктивним є й відбір доказової інформації, що підлягає закріпленню за допомогою процесуальних засобів, оскільки він зумовлений певними мотивами й цілями доказування, які має перед собою суб'єкт доказування.

3. Процесуальне оформлення (фіксація) доказової інформації також є обов'язковим елементом формування доказової основи. Варто відзначити, що документування всіх учи-

нених процесуальних дій і прийнятих процесуальних рішень є характерною рисою вітчизняного кримінального процесу. Крім того, закон, регламентуючи певні способи сприйняття (отримання) доказової інформації, передбачає й конкретні способи її оформлення (фіксування). Тобто, як і щодо висловленого вище співвідношення перших двох елементів формування доказової основи правової позиції суб'єкта доказування, потрібно відзначити чітке визначення в межах окремих способів сприйняття (отримання) доказової інформації певних способів її закріплення (фіксування). Хоча це має місце не в усіх випадках.

На підставі аналізу норм статей чинного КПК України можна зробити висновок, що належними способами закріплення доказової інформації є такі:

(1) її фіксація в процесуальних документах: а) у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій (ст. ст. 104–106, 231, ч. 8 ст. 236, ч. 4 ст. 237, ч. 6 ст. 239, ч. 6 ст. 240, ч. 5 ст. 241 КПК України тощо); б) у постановках слідчого, прокурора, ухвалах слідчого судді та суду про долучення певної доказової інформації до кримінального провадження (ст. 110 КПК України); в) у журналі судового засідання (ст. 108 КПК України).

(2) на носії інформації, за допомогою технічних засобів фіксації (зокрема фото- й кінозйомка, звуко- й відеозапис, виготовлення планів, схем, зліпків і відбитків слідів (ст. 107 КПК України)).

Під час застосування різноманітних технічних засобів виникає проблема їх допустимості. Щодо цього питання існує два підходи. Відповідно до першого, під час збирання доказів допустимо застосування тільки тих технічних засобів, які прямо передбачені законом [8, с. 613]. На думку інших авторів, дати в законі вичерпний перелік технічних засобів неможливо, оскільки техніка постійно вдосконалюється й законодавство завжди відставатиме. Тому потрібно йти шляхом розроблення лише загальних принципів допустимості технічних засобів у кримінальному судочинстві [9, с. 74].

Як справедливо вважає Ю.К. Орлов, ця проблема може бути вирішена так. Під час відшукання доказової інформації допустимо застосування будь-яких технічних засобів (зрозуміло, за винятком небезпечних для життя і здоров'я або таких, що принижують честь і гідність). Головне – факт виявлення доказу, спосіб же жодного значення не має. Наприклад, якщо в автомобілі виявлено контрабанду, то неважливо, як саме це зроблено – з використанням якоїсь техніки чи в результаті простого огляду. Доказ залишається доказом незалежно від способу його виявлення (за умови правильного процесуального оформлення).

Інша справа – на етапі сприйняття (отримання) доказової інформації. Якщо під час відшукання виявляється вже наявний носій інформації, то під час сприйняття (отримання) відбувається виготовлення процесуального джерела інформації (наприклад, показань, документа, речового доказу), а такими можуть бути тільки вказані в законі. Саме тому неприпустимо, наприклад, застосування поліграфа (детектора брехні) – такий технічний засіб законом не передбачений і тому застосовуватися під час сприйняття (отримання) доказової інформації не може. Інше питання – доцільність чи недоцільність його законодавчого закріплення, однак це вже галузь наукової дискусії. На практиці же підхід повинен бути суто формальним – допустимо лише те, що прямо визначено законом.

Так це питання має вирішуватися диференційовано, залежно від того, на якому етапі формування доказової основи застосовуються науково-технічні засоби [10, с. 111, 112].

Дослідження власної правової позиції суб'єкта доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів. Ця форма вияву кримінального процесуального доказування в об'єктивному світі, на нашу думку, включає в себе таке: а) перевірку правової позиції як своєї, так і інших суб'єктів доказування (насамперед такого її базисного елемента, як доказова основа) та б) оцінювання власного доказування й суб'єктивної (правової позиції, мотиву та мети) й об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів.

Перевірка правової позиції як своєї, так і інших суб'єктів доказування (насамперед такого її базисного елемента, як доказова основа). Доказова основа як своєї правової пози-

ції, так й інших суб'єктів доказування підлягає ретельній, усебічній і об'єктивній перевірці. У всіх випадках повинна бути перевірена (підтверджена або відкинута) достовірність доказів. Хоча тут ми не можемо погодитись із думкою О.В. Смирнова, який вважає, що висновок про достовірність доказів є єдиним завданням їх перевірки [11, с. 216]. Адже інколи також перевіряється допустимість доказів (наприклад, шляхом допиту понятих для встановлення, чи не було процесуальних порушень під час проведення слідчої (розшукової) дії) або їхня належність (наприклад, під час розслідування квартирної крадіжки перевіряється, чи не залишені виявлені відбитки пальців самими мешканцями). Але це буває порівняно рідко. У більшості випадків допустимість і належність (або навпаки, недопустимість і неналежність) є очевидними відразу та якоїсь особливої перевірки не потребують. Інші властивості доказів – їх значимість (сила) й достатність – у предмет перевірки не входять, оскільки їх визначення являє собою суто мисленеву діяльність і тому є компонентом оцінювання (докладніше про розмежування перевірки й оцінювання буде зазначено далі) [10, с. 112].

Крім того, як ми зазначили в назві форми вияву суб'єктивної сторони доказування, яка розглядається, перевірка може бути здійснена не тільки доказової основи, а й інших елементів правової позиції (зокрема правомірності висловленого суб'єктом доказування тезису, мотиву й мети доказування суб'єкта як ознак суб'єктивної сторони, що зумовлюють усвідомлену переконаність суб'єкта доказування в істинності свого розуміння доведеності обставин у конкретному кримінальному провадженні).

Стосовно способів перевірки доказової основи (доказів), то вона здійснюється в тому самому порядку, що і її формування (ст. 93 КПК України). У результаті використання цих способів отримуються нові докази, які прямо чи опосередковано підтверджують (спростовують) перевірювані докази або свідчать про їх допустимість (недопустимість) і належність (неналежність). Хоча інколи, як справедливо зауважує П.А. Лупінська, доказ може перевірятися уже в ході його отримання (наприклад, постановка контрольних питань під час допиту) [12, с. 256]. За непрямого підтвердження перевірні докази самостійного значення не мають, є важливі тільки в сукупності з перевірюваними (наприклад, дані про особу свідка чи експерта). За прямого підтвердження перевірні докази значимі самі по собі (наприклад, показання інших свідків, які спостерігали той самий факт) [10, с. 113].

Перевірка доказів є такою тільки відносно доказів, що перевіряються; для доказів, які за своїм характером є перевірними, вона виступає як їх збирання [10, с. 113] (тобто є змістом першої форми вияву суб'єктивної сторони доказування).

Оцінювання власного доказування, а також суб'єктивної (правової позиції, мотиву й мети) та об'єктивної сторони (вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) доказування інших суб'єктів. Як ми вже відзначали, оцінювання доказування – це елемент внутрішньої суб'єктивної сторони доказування суб'єкта. Однак у процесі вона майже завжди знаходить свій об'єктивний вияв. Викладення власної оцінки доказування суб'єктом може мати місце (а) як протягом усього провадження в допустимих процесуальним законом випадках і в передбаченому порядку (наприклад, шляхом заявлення клопотань, скарг, що свідчать про оцінювання; унесення пропозицій щодо сутності підозри чи обвинувачення, їх зміни чи доповнення тощо), (б) так і може мати одиничний характер (наприклад, під час виступу в судовому засіданні в судових дебатах). Отже, доводи й аргументація, викладені в письмовій чи усній формі, – це форма вираження в об'єктивному світі власної оцінки доказування суб'єктом.

Ще одне загальне зауваження. Якщо в кримінальному процесі мова йде про оцінювання як мисленеву (логічну) діяльність суб'єктів доказування, то, на наше переконання, потрібно говорити не тільки про оцінювання доказів, а і про оцінювання й інших аспектів здійснення доказування. Зокрема, проаналізована має бути як суб'єктивна сторона (правова позиція, мотив і мета), так і об'єктивна сторона (особливості вияву вказаних ознак суб'єктивної сторони в навколишньому світі) власного доказування та доказування інших суб'єктів. Адже, наприклад, визначення мотиву й мети доказової діяльності певного суб'єкта може мати важливе значення для досягнення мети та завдань кримінального провадження загалом.

У реальній доказовій діяльності оцінювання доказування суб'єктом тісно переплітається з іншим видом діяльності – перевіркою правової позиції суб'єкта доказування. Слідчий, прокурор, суд, проаналізувавши якийсь окремий доказ чи інший елемент правової позиції суб'єкта, уживає заходи щодо їх перевірки, збирає нові докази тощо. Потім оцінює зібрану інформацію, зіставляє її з раніше отриманою тощо. У зв'язку з цим виникає проблема розмежування та співвідношення цих елементів доказування. Здавалося б, це питання вирішується досить просто. Оцінювання – діяльність виключно розумова, логічна. Перевірка ж полягає в якихось практичних діях (дослідження самого перевірюваного доказу, отримання інших доказів). Саме за цією ознакою здійснюється їх розмежування в літературі [5, с. 439]. І все-таки доволі часто допускається їх змішування (у тому числі у авторів, які прямо називають такий критерій). Так, наприклад, у предмет перевірки включається зіставлення перевірюваного доказу з іншим, який є у провадженні [5, с. 439; 11, с. 215]. Але ж таке зіставлення є виключно мисленнєвим процесом і тому не може входити в перевірку доказів. Як правильно зазначає з цього приводу Ю.К. Орлов, уключення зіставлення доказів у перевірку означає розмивання меж між нею та оцінюванням [10, с. 116].

Отже, розмежування перевірки й оцінювання є досить чітким. Там, де чисто мисленнєвий процес, – оцінювання, там, де ще й практичні дії, – перевірка. Щоправда, окремі вчені, критикуючи цю концепцію, указують, що таке чітке розмежування розумової і практичної діяльності провести складно, наприклад під час перевірки та оцінювання допустимості доказів [13, с. 144]. Уважаємо, що нічого складного в цьому немає. Коли допустимість доказу встановлюється виходячи з аналізу його самого (або інших матеріалів провадження), то це буде лише мисленнєва розумова діяльність, тобто оцінювання (наприклад, допустимість результатів обшуку з'ясується шляхом аналізу протоколу (на предмет присутності понять тощо)). Коли ж для цього проводяться слідчі (розшукові) дії (нові, додаткові, повторні), то це вже здійснюється перевірка (наприклад, для з'ясування допустимості протоколу обшуку та достовірності інформації, яка в ньому міститься, проводиться допит понять).

Оригінальну трактовку співвідношення цих елементів дає А.Р. Белкін. На його думку, установлення належності, допустимості й достовірності доказів – елементи перевірки. В оцінювання ж містить установлення наявності та характеру зв'язків між доказами, визначення ролі, значення, достатності і шляхів використання доказів для встановлення істини [14, с. 189, 190]. Однак, по-перше, як уже зазначалося, визначення допустимості й частіше належності не потребує перевірки, хоча не виключається необхідність і можливість її здійснення. Усякий доказ, що встановлює будь-яку обставину предмета доказування, є належним (інше питання, правдивий він чи ні). І щоб констатувати цей факт, не потрібно перевірки, достатньо його оцінювання. По-друге, предмет перевірки й оцінювання, на нашу думку, взагалі не може бути критерієм їх розмежування. Адже він сам є похідним. Тим більше, як ми вище зазначили, окремі властивості доказів можуть бути предметом і того, й іншого. Отже, варто наголосити ще раз на тому, що основна відмінність між перевіркою та оцінюванням полягає в тому, чи є вона виключно мисленнєвою, чи ще й практичною діяльністю.

Декларування власної правової позиції суб'єктом доказування. Декларування власної правової позиції суб'єктом доказування полягає у висуненні певного тезису доказування та його обґрунтуванні. Насамперед необхідно зазначити, що в цій формі вияву кримінального процесуального доказування в об'єктивному світлі найбільше виявляється другий аспект його сутності, зокрема обґрунтування.

Як ми вже відзначали під час характеристики суб'єктивної сторони доказування, висунення тезису доказування означає висловлення припущення щодо можливих і, на думку суб'єкта доказування, необхідних результатів кримінального процесуального доказування. Зважаючи на задекларовану необхідність розширення змагальних начал кримінального провадження (передусім під час судового розгляду) й рівності його суб'єктів, вважаємо за доцільне передбачити в КПК України положення, яке надавало б можливість суб'єктам процесуального доказування на початку судового процесу декларувати свою правову позицію шляхом висунення власного тезису доказування.

Згідно з чинним законодавством, така можливість надана суб'єктам сторони обвинувачення у вигляді оголошення прокурором обвинувального акта, а цивільним позивачем (його представником чи законним представником) – цивільного позову (частини 2 і 3 ст. 347 КПК України). На реалізацію висловленої пропозиції, на нашу думку, варто було б передбачити в законі й можливість суб'єктів сторони захисту (обвинуваченого, його захисника чи законного представника, а також цивільного відповідача) декларувати свою правову позицію шляхом надання й оголошення на початку судового розгляду власного тезису доказування (зокрема своєї думки щодо висунутого обвинувачення та пред'явленого цивільного позову й обов'язково щодо бажаного для них результату, якого вони планують досягти). Це не означає, що вже на цьому етапі вони повинні його обґрунтовувати. Тут буде достатнім лише його висловлення (декларування), що може вплинути на процедуру судового розгляду (проведення скороченого судового розгляду (ч. 3 ст. 349 КПК України) або вирішення кримінальної справи (наприклад укладання угод (глава 35 КПК України)).

На перший погляд може здатися, що чинний КПК України вже передбачає таку можливість (ст. 348 приписує з'ясувати на початку судового розгляду в обвинуваченого, чи зрозуміле йому обвинувачення, чи визнає він себе винним). Однак, на нашу думку, це є висловленням не власного тезису доказування, а лише власної думки (свого ставлення) щодо тезису процесуального противника, оскільки відсутній бажаний прогнозований результат.

Стосовно обґрунтування власного тезису доказування, то обґрунтовальна діяльність є характерним обов'язковим аспектом усього кримінального процесуального доказування. А це означає, що будь-який суб'єкт доказування, декларуючи свою правову позицію, мусить її обґрунтовувати в передбачених процесуальним законом випадках і порядку. Виходячи з положення ч. 3 ст. 370 КПК України, можна запропонувати розуміння обґрунтування правової позиції як підтвердження її об'єктивно з'ясованими обставинами, що встановлені дослідженими й оціненими доказами.

Висновки. Таке обґрунтування може мати місце (а) як в усній (давання показань, виступ в судових дебатах, з останнім словом), (б) так і в письмовій формі (викладення мотивувальної частини судового рішення, заявлення клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій тощо).

Список використаних джерел:

1. Кокорев Л.Д. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л.Д. Кокорев, Н.П. Кузнецов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 272 с.
2. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право. Курс лекцій : [навч. посібн.] / Л.М. Лобойко. – 2-ге вид., змін. і доп. – К. : Істина, 2008. – 488 с.
3. Ларин А.М. Работа следователя с доказательствами / А.М. Ларин. – М. : Юрид. лит., 1966. – 155 с.
4. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : в 2-х т. / М.С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1 : Основные положения науки советского уголовного процесса. – 1968. – 468 с.
5. Теория доказательств в советском уголовном процессе / отв. ред. Н.В. Жогин. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
6. Фаткулин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткулин. – Казань : Казан. ун-т, 1976. – 204 с.
7. Шейфер С.А. Следственные действия. Основания, процессуальный порядок и доказательственное значение / С.А. Шейфер. – Самара : Изд-во Самар. ун-т, 2004. – 228 с.
8. Курс советского уголовного процесса. Общая часть / под ред. А.Д. Бойкова, И.И. Карпеца. – М. : Юрид. лит., 1989. – 639 с.
9. Белкин Р.С. Криминалистика. Общетеоретические проблемы / Р.С. Белкин, А.И. Винберг. – М. : Юрид. лит., 1973. – 264 с.
10. Орлов Ю.К. Проблемы теории доказательств в уголовном процессе / Ю.К. Орлов. – М. : Юристь, 2009. – 175 с.

11. Смирнов А.В. Уголовный процесс : [учебник] / А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский ; под общ. ред. А.В. Смирнова. – 2-е изд. – СПб. : Питер, 2006. – 699 с.
12. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации : [учебник] / отв. ред. П.А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2003. – 757 с.
13. Хмыров А.А. Теория доказывания: Общая часть : [учеб. пособ.] / А.А. Хмыров. – 3-е изд., исправ. и доп. – Краснодар : Кубанский гос. ун-т, 2006.
14. Белкин А.Р. Теория доказывания: криминалистический и оперативно-розыскной аспект : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Р. Белкин. – Воронеж, 2000. – 416 с.

ХАРЧЕНКО С. В.,
ад'юнкт кафедри криміналістики
та судової медицини
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.98:343.137.5

ТАКТИКА СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНІХ ПІДОЗРЮВАНИХ

У статті розкривається зміст тактики проведення слідчого експерименту – важливої слідчої (розшукової) дії, що проводиться слідчим чи прокурором, та безпосередньо спрямована на перевірку й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань із застосуванням низки тактичних прийомів.

Ключові слова: *слідчий експеримент, відтворення, перевірка, організація, забезпечення, тактичні прийоми, неповнолітній, підозрюваний, психологічний контакт.*

В статье раскрывается содержание тактики проведения следственного эксперимента – важного следственного (розыскного) действия, которое проводится следователем или прокурором, и непосредственно направлено на проверку и уточнение сведений, имеющих значение для установления обстоятельств уголовного преступления путем воспроизведения действий, обстановки, обстоятельств определенного события, проведения необходимых исследований или испытаний с применением ряда тактических приемов.

Ключевые слова: *следственный эксперимент, воспроизведение, проверка, организация, обеспечение, тактические приемы, несовершеннолетний, подозреваемый, психологический контакт.*

The article reveals the tactics of investigative experiment – an important investigative (investigative) an act which is conducted by an investigator or prosecutor, and immediately sent for review and refinement of the information relevant to establish the circumstances of a criminal offense by playing action, situation, circumstances of a particular event, the necessary investigations or tests, using a number of tactics.

Key words: *investigative experiment, play, check, organization, support, tactics, minor suspect, psychological contact.*

